

Ніна Шарій

СЦЕНІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

Виховання та розвиток особистості майбутніх учителів музики – складний і багатогранний процес, який вимагає постійного духовного спілкуванні студента й педагога. М.М. Яворський неодноразово підкреслював, що роль викладача це роль керівника процесу навчання, який не пригнічує студента, а спрямовує його індивідуальні прагнення.

Можливості для реалізації такого важливого завдання надає участь студентів у концертних виступах. Їхнє виконавська діяльність висуває підвищені вимоги до рівня розвитку музичних здібностей і сценічної майстерності.

У творчо-художній діяльності тих, хто навчається, педагогічно орієнтованою є така якість, як артистизм, що інтегрує в своєму змісті художньо-експресивні, емоційні, естетичні аспекти мислення та діяльності педагога-музиканта.

Головним висновком міжреспубліканської науково-практичної конференції «Методологічні проблеми музичної педагогіки» (Москва, 1991 р.) була думка про необхідність і доцільність включення до системи фахової підготовки вчителя музики спеціального курсу «Основи художньо-педагогічної майстерності педагога-музиканта», який уможливує синтез науково-педагогічного та художньо-музичного підходів у практиці вдосконалення шляхів і методів музично-педагогічної освіти. Але й тепер це питання залишається відкритим, що значно ускладнює роботу педагогів-музикантів.

Автор даної розвідки спрямовує свої зусилля на пошуки оптимальних способів розвитку потенційних творчих сил, артистичної майстерності, спонукаючи студентів як до індивідуальної, так і до колективної сценічної творчості. Концертна діяльність студентів активізує та стимулює розвиток артистичних здібностей, необхідних для діяльності вчителя музики.

Концертне виконавство зрозуміло та показово розкриває процес розвитку музично-образного мислення, творчих здібностей особистості майбутнього учителя музики. М.А. Бердяев підкреслював тлумачення творчості так: «Повторюю, що під творчістю я розумію не створення культурних продуктів (тільки), але потрясіння та піднесення всієї людської істоти. Творчість це прорив у безкінечність, тільки творчість виправдовує саме існування людини, і тільки даючи учневі творчість, як засіб існування, учитель виправдовує себе» [1].

Дії вчителя музики (як актора чи співака) під час проведення уроку мають бути творчо виправдані. Це творче «виправдання» складає першоснову сценічного мистецтва, що умовно називається сценічною вірою.

Без неї педагог-музикант не може переконливо діяти як на сцені, так і в аудиторії. Сцена (аудиторія, клас), як лакмусовий папірець, виявляє всі переваги та недоліки виконавця (вчителя). Виконавець з'являється на сцені не для самопоказу, демонстрації свого вбрання, голосу, зовнішності, а для передачі під час виконання певного музичного образу «Не себе любити в образі, а образ у собі», – твердить відомий вислів К.С. Станіславського.

Знання системи К.С. Станіславського, вміння застосувати її на практиці життєво необхідні для майбутніх учителів музики, адже оточуючі вірять людині, якщо її поведінка, вчинки, голос та слова переконливі. Упевненість виникає, коли людина ясно усвідомлює мотиви свого вчинку, коли її дії повністю відповідають характеру і обставинам життя. Тому вже відомі елементи, які складають послідовні етапи внутрішньої техніки актора, можуть бути застосовані щодо вчителя музики:

- 1) точний об'єкт уваги;
- 2) мускульна свобода (пластичність, мова, голос);
- 3) сценічна віра (настановлення на необхідне ставлення до об'єкту);
- 4) виправдання (мотивація, спрямованість поведінки).

Уміння природно поводитися, пластичність, ритмічність рухів, пов'язаних із музикою, виразна міміка, невимушений жест вимагають величезної попередньої роботи. На момент переростання студента в учителя музики перераховані якості повинні зробитися його другим еством.

Але якщо красивий, технічно рухливий голос студента не поєднуватиметься з музикальністю, загальним інтелектуальним розвитком, сценічною майстерністю, то майбутній учитель-музикант не зможе досягти високого професійного рівня.

Сценічна майстерність не дається в готовому вигляді, а набувається завдяки наполегливій праці. Теоретичне засвоєння основних законів акторської техніки, їхнє практичне застосування під час концертних виступів має відбуватися під контролем досвідчених педагогів.

Творча діяльність учителя музики зумовлена специфікою його роботи. Її прикметна риса полягає в публічному характері, який реалізується в певній аудиторії та вимагає керування власними почуттями, вмінням ясно, доступно доносити до учня зміст музичного матеріалу. Розпочинаючи педагогічну діяльність у школі, студент досить часто втрачає вольове регулювання свого стану. Навіть у студента із сформованими професійними навичками іноді зникає голос, мовлення стає нерозбірливим, з'являється незграбність рухів, втрачається логічність, послідовність викладу навчального матеріалу.

Одним із засобів ефективного вирішення цієї проблеми, на думку автора, є активна участь студентів у концертних програмах різного тематичного спрямування. Студент-виконавець, який уміє на сцені думати, органічно, послідовно діяти та почувати, в подальшому працюючи вчителем, зможе реалізуватися як особистість гармонійно розвинута, творча, яка ак-

тивно сприймає довкілля.

З чого ж необхідно розпочинати підготовку студентів до сценічного виступу, щоб готовий, вивчений матеріал донести до слухача, уникаючи втрат через сценічне хвилювання, щоб сцена була джерелом натхнення? Перш за все, до завдань педагога належать наступні:

- з'ясування важливості майбутнього виступу – з якою метою, що та як він виконуватиме;
- орієнтація студента на передчуття успіху;
- очікування щасливого, радісного стану від спілкування з глядачем.

Для подолання надмірного сценічного хвилювання рекомендуємо:

- 1) спрямувати волю студента на творчий процес;
- 2) зосередити увагу на створення музично-сценічного образу.

Запобігаючи сценічним казусам, на уроках, репетиціях, які передують концерту, можна запропонувати студентові уявити себе під час виступу перед публікою (для цього можна запросити на уроках кілька студентів свого класу), щоб стан сценічного хвилювання переживався ніби задалегідь.

Під час виступу на сцені ступінь концентрації людини на власному «Я» підвищується, що може спричинити внутрішнє «затискання», виконавські втрати. Маючи на увазі ці обставини, Л.М. Толстой писав: «Думки про себе більш за все заважають творчості».

Якщо взяти за основу психологічну настанову «все складне відбувається якнайкраще, коли людина вільна від себе», то хвилювання може стати сприятливим і допомогти виконавцеві – за умови повної концентрації фахових умінь і душевних сил. Творчий процес переживання художніх емоцій, духовний контакт з об'єктивним змістом музичного твору допоможуть заглибитися в музику поза нотами. Уміння переживати, співпереживати цей зміст, здатність одухотворити музику в художньому узагальненні й визначають поняття «входити в образ».

Нервово-м'язова активізація в процесі концертного виконавства мобілізує саме ті рефлексії, які необхідні студентові для яскравого втілення змісту музичного образу та сценічної розкутості.

Роль педагога в підготовці студента до виступу полягає не тільки в професійній орієнтації, але й у вмінні задіювати власні психоаналітичні якості. Стан студентів-виконавців перед концертом може полярно відрізнятися. Педагогові слід тонко, уважно, делікатно і точно зорієнтуватися на стан кожного студента, враховуючи його психофізичні особливості (підбадьорити, заспокоїти, осадити, активізувати, розслабити, вселити впевненість і т.д.), бути духовним пастирем, наставником виконавців-початківців. Важливо, щоб студент зрозумів, що проводити публічний виступ не в повну силу не можна, адже творчий акт носить незворотній характер.

Виробляючи в собі певний внутрішній настрій, знаходячи резерви не тільки в настановах педагога, студент-виконавець зможе в подальшому вдосконалити власні психологічні важелі, які сприяють вільному сценіч-

ному самоконтролю.

У зв'язку з вищевикладеним можна відзначити, що підготовка до концертів і участь у них, а також участь в іграх «Клубу веселих і кмітливих», «капусниках», фестивалях творчої молоді та багатьох інших студентських суспільно-сценічних заходах є одним з компонентів інтелектуального руху, наполегливого прагнення до творчого розвитку і удосконалення.

Сценічна творчість – таємниця. Процеси, які відбуваються в надрах власного «Я», у кожного різні. Єдиного закону тут не існує. Підтримуючи завзяте честолобство молоді, її безоглядну впевненість у собі, враховуючи невитраченість її емоційного фонду, педагог повинен залишати молодим виконавцям «нішу» для сумнівів. Згадаємо відомий вислів Сократа: «Сумніватись – означає мислити».

Займаючись інтенсивними пошуками вільної сценічної підготовки, зміцнюючи професійні навички, відзначаючи успішний виступ, необхідно розвивати критичне ставлення студента до результатів своєї праці. Сумління, об'єктивна оцінка зробленого – компоненти нормального творчого процесу. Постійний внутрішній неспокій, душевна розтривоженість допоможуть позбавитися від безцільного самокопання, самокатування (так званої «розумової жуйки») та викликати справжні почуття, які окрилюють творчий процес. Безсумнівну користь приносять прослуховування, перегляд аудіо- та відеозаписів концертів, які вже відбулися. Порівнюючи власний стан на сцені з побаченим, почутим у записі, студент-виконавець учиться правильно оцінювати факт, тобто об'єктивно формувати певне ставлення до якості виконання.

Коли виникає правильна оцінка, яка збігається з оцінкою педагога, студент, аналізуючи недоліки, намагається їх виправити. Виконавські достоїнства закріплюються на свідомо-емоційному рівні.

Вислів відомого фізика А.А. Майкельсона – «Виклик здійснити неможливе – найбільше для мене джерело натхнення» – найточніше відповідає і характерові діяльності представників художньо-творчих професій. Навіть найдосконаліша технічна підготовка не зможе зробити виконання високохудожнім, якщо зміст музичного твору, сценічна поведінка відірвані від творчої уяви та натхнення.

Сутність натхнення полягає в атмосфері внутрішнього просвітлення, піднесення всіх духовних сил. Натхнення – це моменти найвищого одкровення, відкриття себе в собі, проникнення в тайники власної душі. Натхнення – це те, що В. Даль називає «незримим духом», втіленим у слові, барві, звуку, жесті. Споглядальність і зосередженість, уразливість і емоційність – важливо вміти поєднувати всі ці якості у відповідальний момент концертного виступу.

У виконавському мистецтві, як і в мистецтві проведення уроків музики, завжди має жевріти якась іскра, що запалює, розбурхує фантазію, надихає на високі почуття. Без такої іскри результати можуть виявитися по-

середніми: глядач гречно аплодує рядовому виконанню, школярі слухняно, але без зацікавлення «споживають» нудний виклад навчального матеріалу. Емоційний контакт, взаєморозуміння з аудиторією, великою мірою стимулюють як процес самої творчості, так і процес її сприйняття.

Студенти, які роблять перші кроки на сцені, через свою недосвідченість, сценічне хвилювання не завжди можуть донести до слухача музично-сценічний образ виконуваного твору, в кращому разі – лише його фабулу. З кожним наступним сценічним виступом пошуки щирого виконання, проникання в духовний світ автора, відтворення в емоційній пам'яті необхідного стану поступово приводять студента до відносно вільного сценічного самовідчуття, зміцнюють його віру у власні творчі сили.

У тих випадках, коли протягом трьох-п'яти концертів студент не може подолати надмірне сценічне хвилювання, необхідно тимчасово коректно усунути його від участі в публічних виступах, продовжувати подальшу роботу в класі або перевести його виступи на так звані «малі сцени».

З метою вдосконалення акторської майстерності можна доручати студентам проводити концерти, різні студентські заходи. Педагогові слід попередньо вивірити необхідний текст, точність наголосів і логічних акцентів, інтонаційну правдивість, акустичну наповненість голосу, простоту та благородство сценічної поведінки. Перебування на сцені вимагає гарної постави, красивої пози, виразних міміки та жесту. У студентів, які тільки розпочинають сценічну діяльність, через намагання видаватися кращим, більш витонченим і розкутим часто виникає м'язова напруга всього організму або його частини. Наведемо одну із вправ для розслаблення:

а) короткий глибокий вдих, затримка дихання, повільний спокійний видих;

б) сильне напруження всіх м'язів, починаючи від потилиці до великих пальців ніг протягом 2-3 сек., потім різке розслаблення всього організму;

в) тривалий, обов'язково глибокий вдих, затримка дихання та швидкий розслаблюючий видих. Ці послідовні дії допоможуть привести своє тіло в стан відносної свободи.

Щоб зосередити увагу на надзавданнях перебування на сцені, необхідно абстрагуватися від почування свого фізичного тіла, тобто цілеспрямовано використовувати м'язову енергію без м'язових затискань. М'язова свобода – не «розгвинченість», безладність або в'ялість, без неї неможливо досягти повноцінного творчого стану.

Роблячи перші кроки на сцені, з метою подолання всіх «страхів» студентів належить зосередити увагу на основних технічних і музично-змістовних завданнях: донести до слухача авторський задум, відтворити у власній уяві яскравий образ героя або карти природи, підвестися до стану натхненного творчого злету.

Коли студентів вдається досягти виконання поставлених технічних і музично-сценічних завдань, настає момент акторського перевтілення: ви-

никає єдність виконавця-творця та виконавця-образу, тобто єдність переживання і зображення (за К.С. Станіславським). У результаті акторського перевтілення під час виконання студентом не опанує почуття страху, він відчуватиме естетичне задоволення від створеного образу, естетичну насолоду.

Проведення планових навчальних заліків і екзаменів в умовах сценічного виступу підвищує ступінь відповідальності студента, дисциплінує його, розвиває та зміцнює вільне сценічне самовладання.

Щоб запобігти виникненню непередбачених «перебоїв» у роботі психофізичної системи, студентові бажано бути присутнім у концертній залі до початку свого виступу.

У процесі співу або розмови іншого, людина не сприймає почуте пасивно, а ніби беззвучно повторює його про себе, не помічаючи цього. (Моторну теорію сприйняття на основі внутрішньої мови розробила психофізіолог Л.А. Чистович). Так, молодий виконавець-вокаліст, знаходячись у залі, ніби співає про себе почуте, голосові зв'язки при цьому можуть стомлюватися. Багато видатних співаків, акторів перед виступами уникають прослуховування радіо-та телепередач, прагнуть зосередити свої нервові, голосові ресурси.

Студентам-виконавцям можна рекомендувати напередодні концерту, краще за все перед сном, проспівати про себе твори, які виконуватимуться, подумки уявляючи звучання голосу. У день концерту бажано прослухати записи великих виконавців (це буде своєрідне попереднє розспівування). Причому прослуховувати слід той тип голосу, до якого належить і голос студента. Перед виходом на сцену студент має зосередитися на виконавських завданнях, підтримувати нервово-м'язовий, голосовий тонус, не відволікатися, концентруючи всі складові виконавства.

В умовах колективної роботи, за законами психології, всі виконавці переймаються єдиним позитивним настроєм. Спільна збудженість усіх виконавців допомагає створити сприятливу атмосферу, привносить додатковий порив, концентрує творчі устремління.

Музична педагогіка – особливий різновид людинознавства, де не можна обмежуватися завданням виховання вчителя музики лише засобами музики. Основною метою діяльності педагога повинно бути сприяння в духовному становленню особистості учня, умінню створювати піднесений душевний стан для спілкування з музичною культурою, взаємодії зі слухачською аудиторією, вивченню способів розвитку інтуїції, сценічної свободи й імпровізації.

Концертна діяльність студентів сприяє більшій організованості, упорядкованості всіх процесів. В музичній творчості злиття ідей автора і творчого образу, створеного виконавцем, мають абсолютне значення, бо виконавець творить не тільки із матеріалу духовного осягнення світу і людини, але й живого матеріалу своєї особистості.

Завдяки навчальній, виховній, практичній роботі педагога – музика-

нта, використовуючи накопичений виконавський та сценічний досвід, естетична культура студента стає стійким здобутком особистості.

Турбота про сценічну концертну діяльність надзвичайно вимоглива, відповідальна у зв'язку з її широким спеціальним значенням, з бережливим ставленням до культури свого народу, з пропагандою класичної та вітчизняної музики, з поглибленою увагою до духовного і соціального життя.

Отже, сценічна підготовка майбутніх учителів музики, розвиток їхньої акторської майстерності в процесі концертної діяльності надзвичайно важлива, відповідальна з огляду на її ефективний вплив на морально-естетичне, емоціональне та професійне становлення особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бердяев Н.А. Смысл творчества. Опыт оправдания человека. – М., 1916.
2. Леви В.Л. искусство быть другом. – М.: Знание, 1980.
3. Станиславский К.С. Работа актера над собой. – М.: Изд. «Искусство», 1948. – Ч. 1, 2.
4. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. – М.: Изд. АПН, 1947.
5. Цыпин Г.М. Музыкант и его работа. – М.: Советский композитор, 1988.
6. Яворский Б.Л. Статьи, воспоминания, переписка / Ред. сост. И.С. Рабинович. – М., 1972.
7. Якобсон П.М. Психология чувств. – М., 1958.